

In: Fedinec Csilla, Tarnóczy Mariann, Vančoné Kremmer Ildikó és Csernicskó István, szerk. 2010. *Utazás a magyar nyelv körül*. Budapest: Tinta Kiadó, 254–267.

Fenyvesi Anna - Zsigri Gyula

Hangsúlytalan szó eleji szótagok adaptációja amerikai magyar kölcsönszavakban:

Elméleti vonatkozások

1. Bevezetés

Egy olyan nyelvben, mint a magyar, ahol az elsődleges szóhangsúly mindig a szavak első szótagjára esik, a hangsúlyos szótag előtti fonetikus tartalmat a beszélők nem feltétlenül értelmezik a prozódiai szó részeként. Azokban a kölcsönszavakban, amelyekben az átadó nyelvi hangsúly nem az első szótagon van, a magyar nyelv nyelvváltozatai egyhangúlag úgy integrálják a pretonikus szótagot, hogy hangsúlyát ide mozgatják. Az amerikai magyar nyelvváltozatban azonban létezik még egy stratégia a hangsúlytalan szó eleji szótagok kiküszöbölésére: a szótag törlése. Ez a tendencia megfigyelhető az amerikai finnben is, ahogyan azt egy korábbi publikációnkban már elemeztük (Fenyvesi–Zsigri 2007), és hasonló ahhoz a jelenséghez, amit az angol gyereknyelvben is megfigyeltek (vö. [ˈdʒɪrɪf] és [dɑːh] mint a *giraffe* [dʒɪˈrɑːf] kezdetleges alakja, Stemberger–Bernhardt (1998: 418).

Jelen dolgozatunkban ezt a jelenséget értelmezzük az Optimalitáselmélet elméleti keretein belül (vö. Prince–Smolensky 2004, Kager 1999), percepcionálisan motivált megszorítások és megszorításhierarchiák segítségével (vö. Kenstowitz 2001, Peperkamp–Dupoux 2003, Steriade 2001, Kenstowitz–Atiwong ms.).

2. Háttér

Mint a legtöbb finnugor nyelvben, a magyarban is szó eleji szóhangsúly van – ezt egyébként a nyelvcsalád egyik legszembetűnőbb fonológiai jellemzőjének is tartják (Austerlitz 1987: 574). A szó eleji hangsúly a magyar nyelv minden magyarországi (MM) és egyéb kárpát-medencei nyelvváltozatában egyeduralkodó. Amikor nyelvünk olyan szavakat kölcsönöz, amelyek az átadó nyelvben nem szó eleji hangsúllyal rendelkeznek, ezek a szavak

a magyarban teljes mértékben idomulnak hangsúlyozásukban a magyar mintához: a nem szó eleji hangsúly a szó elejére tolódik (pl. 'apostol < latin a'postolus, 'croissant < francia croi'ssant, lóvé < romani lo've, 'piac < olasz pi'azza, 'dízájn < angol de'sign, 'rádiroz < német ra'dieren, 'peresztrojka < orosz nepe'cmpoŭka).

A magyar nyelvnek a környező országokban létező kontaktusváltozataiban (mint pl. Ukrajnában, Romániában, Ausztriában, Szerbiában és Szlovéniában) nem találunk kontaktus okozta változásokat a szavak hangsúlyozásában (ld. Csernicskó, Benő–Szilágyi, Bodó, és Göncz–Vörös dolgozatait a Fenyvesi szerk. 2005-ös kötetben), bár ezen országok mindegyikében a magyar olyan nyelvekkel van kontaktusban, ahol a szóhangsúly fonémikus (azaz nem állandó, és bizonyosan nem szó eleji). (A vajdasági magyar nyelvváltozatban Molnár Csikós 1993 említi az összetett szavak hangsúlyának az utótagra való tolódását, de más hangsúlyozásbeli kontaktushatásról egyéb szerzők nem számolnak be. A szóhangsúly a magyarhoz hasonlóan szó eleji a szlovák köznyelvben és a nyelvjárások egy részében (Short 1987: 372), úgyhogy a magyar nyelv szlovákiai változatában szóhangsúlybeli kontaktushatás nem is lenne lehetséges.) A magyar nyelvnek ezekben az országokban létező változataiban többek között a következő, átadó nyelvükben nem szó eleji hangsúlyozású kölcsönszavai léteznek:

(1) Kárpátaljai (ukrajnai) magyar (Csernicskó István személyes közlése, 2004):

(1a) 'szosziszki 'virslí' < orosz so'siski

(1b) 'nakáz 'utasítás' < ukrán na'kaz

Szerbiai (vajdasági) magyar (Ódry Ágnes személyes közlése, 2004):

(1c) 'szindikát 'szakszervezet < szerb sin'dikat

Romániai (erdélyi) magyar (Benő Attila személyes közlése, 2004):

(1d) 'kopil 'koraszülött' < román co'pil 'gyerek'

Az amerikai magyarban (AM), azaz az Egyesült Államokban élő magyar emigránsok és leszármazottaik által beszélt kontaktusváltozatban a szóhangsúly legtöbbször szó eleji, bár e nyelvváltozat leírásai szólnak kivételekről is. Az ilyen nem szó eleji hangsúllyal bíró

szavak általában az átadó nyelv, vagyis az amerikai angol hangsúlyozását tükrözik: pl. *AM an'tena, a'merikai, sta'tisztikus, eksz'penszem* 'kiadásom' ld. Kontra 1990: 55–56; *pepe'róni, ok'tóber*, ld. Fenyvesi 1995: 28–29. Illetve igekötős igék esetében a prefixummal ellátott angol igék hangsúlyozása köszön vissza (pl. *re'write*) az igeő hangsúlyozásában – *vissza'beszélni*, ld. Fenyvesi 1995: 29.) Az ehhez hasonló példák azonban igen ritkák: az amerikai magyar leírások anyagában izolált kivételeket képeznek, amelyek csak egyes beszélők beszédében jelentkeznek a magyarországi magyaréhoz hasonló, szó eleji hangsúlyozású változatokkal párhuzamosan.

Az amerikai magyarban előforduló angol kölcsönszavak szó eleji hangsúllyal rendelkeznek, azonban más magyar nyelvváltozatokkal ellentétben ezt két módszer egyikével érik el: vagy ugyanazzal a stratégiával, mint a magyar nyelv nyelvváltozatai általában, azaz a szóhangsúlynak az eredetileg hangsúlytalan szótagra való átmozgatásával, vagy pedig a hangsúlytalan szótag törlésével. E két, egymással versengő stratégiára keresünk dolgozatunkban magyarázatot úgy, hogy általános elméleti keretünknek az Optimalitáselméletet választjuk és a percepció különleges szerepére is utalunk a kölcsönszavak viselkedésének leírásával.

3. Az amerikai magyar nyelvváltozat

A magyar a 19. század vége óta létezik emigráns nyelvként az Egyesült Államokban. Magyar anyanyelvű beszélők tömeges kivándorlása az USA-ba az 1880-as években kezdődött, és 1920-ra kb. 400 000 magyar anyanyelvű emigráns és még félmillió USA-ban született második generációs magyar élt itt (*1960 Census*). A magyarok kivándorlása a 20. század folyamán különböző fokú intenzitással folytatódott: azután, hogy az USA 1924-ben bevezetett bevándorlási törvényében korlátozta a dél- és kelet-európai bevándorlók számát, az emigránsok száma lecsökkent, s csak a II. világháború alatt és után, illetve az 1956-os forradalmat követően nőtt. A 20. század eleji magyar emigránsok majdnem kizárólag paraszti és munkás származásúak voltak, akik a Nagy Tavak vidékének Chicagótól New Yorkig húzódó iparvidékén, annak gyáraiban s bányáiban találtak munkát. A II. világháború utáni magyar emigránsok értelmiségiek és felsőbbosztálybeli magyarok voltak, az 56-osok

pedig a magyarországi társadalom minden rétegét képviselték. A 20. század második felének magyar emigránsai nem kizárólag a már meglévő amerikai magyar kolóniákban telepedtek le: ezekben csak a munkásszármazású bevándorlók találtak otthonra, míg a többi magyart felszívta a többségi társadalom, és diaszpórában, az USA összes államában telepedtek le. Ezáltal a hagyományos amerikai magyar kolóniák társadalmilag homogén, főként paraszti és munkásszármazású és munkás sorban élő emberekből álló közösségek maradtak. Az eddig megjelent, amerikai magyar közösségek nyelvhasználatának leírásai mind ilyen közösségekben készültek, és a jelen dolgozat nyelvi anyagát is ezek adják.

Az amerikai magyar nyelvhasználat átfogó leírásai az 1980-as és 1990-es években nagy hagyományokkal rendelkező, munkásosztálybeli magyar közösségekben születtek az Indiana állambeli South Bendben (Kontra 1990), a Michigan állambeli Detroitban (Bartha 1993), és a Pennsylvania állambeli McKeesportban (Fenyvesi 1995). Ekkorra a vizsgált közösségek többnyire a 20. század eleji emigránsok gyorsan fogyó csoportjából, 56-os munkásosztálybeli emigránsokból, és a két csoport USA-ban született leszármazottainak csoportjából álltak. A 20. század végére ezekben a közösségekben többnyire lezajlott az USA-beli sok etnikai csoportra jellemző 3-generációs nyelvcsere folyamata, melynek során a bevándorlók gyermekei angol-domináns kétnyelvűek, míg unokáik angol egynyelvűek lettek. Az amerikai magyar nyelvváltozatot leíró tanulmányok az angol nyelv nagyfokú és kiterjedt hatását tárták fel a magyarnak ebben a nyelvváltozatában, amely a nyelv rendszerének egészét érintette, azaz a szókincsen túl a hangtant, alaktant, mondattant és pragmatikát is. (A nyelvváltozat összefoglaló leírásához ld. Fenyvesi 2005.)

4. Az adatok

A jelen dolgozatban elemzett adatok több amerikai magyar forrásból származnak: két amerikai magyar közösségben gyűjtött adatok korpuszából – Kontra Miklós South Bend-i,¹ és Fenyvesi Anna mckeesporti korpuszából; a detroiti magyar nyelvhasználat leírásából (Bartha 1993); és Vázsonyi Endre 1995-ben Kontra Miklós által sajtó alá rendezett amerikai magyar szótárából, amelyhez Vázsonyi az 1960-as években a Calumet-vidéken (Chicagótól

¹ Ezúton is köszönjük Kontra Miklósnak, hogy korpuszához hozzáférést biztosított nekünk.

keletre) gyűjtötte az adatokat egy a Kontra (1990), Bartha (1993) és Fenyvesi (1995) által vizsgált közösségekhez hasonló amerikai magyar közösségben. Mivel a négy amerikai magyar közösség társadalmilag és nyelvileg nagyon hasonló, a belőlük származó nyelvi adatokat ugyanahhoz az egységes nyelvváltozathoz tartozónak tekintjük.

E négy forrásban közel 1400 kölcsönszót találtunk, amelyekből 150 két vagy több forrásban is előfordult. (Ugyanannak a kölcsönszónak a változatait, mint például *afic ~ ofic ~ ofisz* ‘iroda’, egyszer számoltuk.) Mivel ebben az 1400 szóban sok az egyszótagú szó, illetve az olyan többszótagú szó, amely az angolban is az első szótagon hangsúlyos, összesen 71 olyan szót találtunk, amelynek angol eredetijében a hangsúly nem szó eleji és első szótagja hangsúlytalan. E 71 szóból 53-ban ugyanaz az adaptációs stratégia működik a szóhangsúly kialakításában: a szóhangsúly az első szótagra tolódik. Az 1. táblázatban ezeket a szavakat adjuk meg.

AA szó	AM kölcsönszó	AM szó jelentése
across	akrosz	‘túloldal; szemben’
announce	anaunszol	‘közöl, rádióban bemond
election	eleksen	‘választások’
enjoy	endzsojol	‘élvez, örül vminek’
examiner	egzeminor	‘a bevándorlókat vizsgáztató hivatalnok’
excitement	ekszájtment	‘izgalom’
excuse	ekszkjúzol	‘bocsánatot kér’
exist	egzisztál	‘létezik’
expect	ekszpektol	‘vár, számít vmire’
expense	ekszpensz	‘költség, kiadás’
extension	eksztensen	‘telefon-mellékállomás’
idea	ájdí ~ ejdi	‘ötlet, gondolat’
baloney	balóni	‘üres beszéd, halandzsa’
bananas	benánesz	‘banán’
believe	belívol	‘hisz’
below	biló	‘fagyponat alatt’
belong	bilongol	‘tartozik vhová vagy vkihez’
Bohemian	bohímiai	‘cseh’
cigar	cigar, cigár	‘szivar’
cigar box	cigárbox	‘szivardoboz’
cement	címent ~ sziment ~ cément	‘cement’
cement	cimentez	‘cementezt’
cement floor	címentflór	‘cement padló’
collect	kollektál	‘gyűjt’
collector	kollekter	‘begyűjtő ember’
deposit	dipazit	‘betét, előleg’
depression	depresin	‘gazdasági válság’
design	dizejn	‘rajz, minta’
dessert	deszert	‘édesség’

direct	direct	‘egyenest; teljesen; egyenes’
disability	dizabeleti	‘rokkantság, rokkantnyugdíj’
discriminate	diszkriminétol	‘különbséget tesz színesek és fehérek között’
divorce	divorsz	‘válás’
divorce	divorszol	‘elválík [házastárstól]’
donation	donésion ~ donésin	‘adomány’
finesse	faneszes	‘kifinomult’
garage man	garázsember	‘autószerelő’
garage sale	garázs-szél ~ garács-szél	‘garázsban rendezett kiárusítás’
generation	dzsenerésen	‘nemzedék’
immediate	immediet	‘azonnali’
improve	imprúvol	‘javít, vminek az értékét növeli’
inspect	inspektol	‘megtekint, megvizsgál’
inspector	inspektor ~ inszpektor	‘felügyelő, ellenőr’
insurance	indzsuri ~ insurenc ~ insurensz	‘biztosítás’
insure	insurencol	‘biztosít’
Italian	ejtélien, itáli	‘olasz’
July	juláj	‘július’
policeman	polic ~ pólic ~ policmán	‘rendőr’
repair	reperál	‘megjavít’
report	reportol	‘jelent’
respect	reszpektol	‘tisztel’
retirement	ritájerolás	‘nyugdíjba menetel’
surprise	cuprájz	‘meglepetés’

1. táblázat. AM szavak, amelyekben az angol szó első, hangsúlytalan szótagja hangsúlyt kap.

A 71 szóból azonban 18 úgy épül be az amerikai magyar szókincsbe, hogy hangsúlytalan szótagja törlődik: itt tehát a magyaros szó eleji hangsúly máshogy alakul ki, egy olyan stratégia felhasználásával, amely sem a magyarországi magyarban, sem a magyar nyelv egyéb kontaktusváltozataiban nem jelenik meg. Ezeket a szavakat a 2. táblázatban adjuk meg.

AA szó	AM kölcsönszó	AM szó jelentése
adopt	daptol	‘örökbe fogad’
adoption	daptolás	‘örökbe fogadás’
against	genszt	‘ellen’
allergic	lörcsik	‘allergiás’
aluminum	luminum	‘alumínium’
American	meriken	‘amerikai’
apartment	partment ~ apartment	‘lakás’
appendix	peniks	‘függelék’
appointment	pojment ~ pojntment	‘előre megbeszélrt találkozó’
arrest	resztol ~ le-resztol*	‘(le)pihen’

electric	lektrik	‘elektromos’
emergency room	mördzsenszi rúm ~ emördzsönszi rúm	‘orvosi ügyelet’
engage	le-gédzsol*	‘eljegyvez’
engagement	gédzsmnt	‘eljegyzés’
especially	peseli ~ pesöl	‘különösen’
excuse me	kjúzmi	‘elnézést’
interpreter	tropender	‘tolmács’
involve	bele -volvál**	‘belevon’

2. táblázat. AM szavak, amelyek esetében az angol szó első, hangsúlytalan szótagja törlődik.

* A kölcsönszavakhoz kapcsolódó igeekötőket félkövérrel szedtük.

** Ebben az alakban az *involve in*-jének helyébe a *bele* igeekötő lép morfológiai helyettesítés és nem fonológiai törlés eredményeképpen, így ezt az alakot kivettük a továbbiakban ismertetett fonológiai elemzés adatai közül.

A 2. táblázatban 3 szó, az *arrest*, *engage* és az *involve*, úgy kerül be az amerikai magyarba, hogy hangsúlytalan első szótagja törlődik, az így kapott szótó pedig magyar igeekötőt kap. Két másik esetben pedig – az AA *apartment* és *emergency room* kölcsönzésénél pedig párhuzamosan két AM változata alakul ki a szónak oly módon, hogy az adaptációnak mindkét lehetséges stratégiáját igénybe veszik a beszélők: az egyik változat megtartja az eredetileg hangsúlytalan szótagot és annak hangsúlyt ad (AM *apartment* és *emördzsönszi rúm*), míg a másik változatban a hangsúlytalan szótag törlődik (AM *partment* és *mördzsenszi rúm*).

Ezek mellett a kölcsönszavak mellett, 21 amerikai angol kifejezés lexikalizálódik az amerikai magyarban szó eleji hangsúlyos mondatszóként – ezeket a 3. táblázatban adjuk meg. Egy kivétellel ezek mindegyike úgy lesz szó eleji hangsúlyos, hogy a hangsúly az első, eredetileg nem hangsúlyos szótagra tolódik. Egy mondatszó, a *kjúzmi* ‘elnézést’, azonban a hangsúlytalan szótag törlésével keletkezik.

AA kifejezés	AM mondatszó	AM mondatszó jelentése
I don't know	ájdono, ajdanó, ájdonnó, ájdontnó	'nem tudom, tudomisen'
I don't care	ájdunker, ájdunkér	'bánomisen, nem törődöm vele')
I hope	ájhóp	'remélhetőleg'
I mean	ájmín	'úgy értem, akarom mondani, márminthogy'
I think so	ájtinkszó	'azt hiszem'
that's it	deccit	'ennyi az egész, így áll a helyzet'
that's OK	deccoké	'helyes, rendben van'

that's right	decrájt	'helyes, rendben van'
just the same	dzseszteszém	'ugyanaz, egykutya'
for sale	fórszél	'áruba bocsátás, eladóvá nyilvánítás'
go to hell	godehel 'menj a fenébe! eredj a pokolba!'	
go ahead	góhet	'előre! rajta! gyerünk!'
good-bye	gudbáj	'isten vele!'
hurry up	hajrap, harjap	'gyerünk! uccu! gyorsan!'
how did you say that?	haliduszé? 'Micsoda? Mit mond?'	
hands up!	hendszappol	'fegyveresen kirabol vkit'
you know	junó	'tudod, tudja, tetszik tudni, hát így van ez'
you see	juszí	'látja! no lám! no ugye!'
excuse me	kjúzmi	'bocsánat! pardon!'
my God!	máj god, máj gad	'(óh) Istenem!'
son of a gun	szanomagán, szaromagán	'csirkefogó, betyár, huncut'

3. táblázat. AM mondatszók, amelyek eredetije nem szó eleji hangsúlyos.

5. Elemzés

A magyarországi és az amerikai magyar szóátvételek mechanizmusát kétféleképp fogjuk bemutatni. Az első elemzés tisztán hangtani megszorításokat használ, de a javasolt elemzés alátámasztására tipológiai, percepció és pragmatikai érveket is felsorol. A második elemzés morfológiai és szemantikai szempontokat is figyelembe véve nem törlésként modellálja a hangsúlytalan szókezdő szótagok leválasztását, hanem morfológiai szételelemzésként.

5.1. Szótagalapú elemzés

A magyarországi és az amerikai magyar szóátvételekben is az első szótagra esik a hangsúly. Erről a balra igazító Align-Left megszorításcsalád alábbi tagja gondoskodik:

(2) (a) Align-Wd-L: Align (PrWd, Left, Foot, Left)

A prozódiai szó bal szélén láb bal széle van.

E mellett a jólfarmáltsági megszorítás mellett fontos szerepet kap még két, nyelvek közötti hűségmegszorítás is. Az alábbiakhoz hasonló megszorításokkal nem találkozhatunk a

generatív nyelvtan idealizált beszélőjének a beszédprodukciónak modelláló olyan elemzésekben, amelyek azt feltételezik, hogy a bemeneti mögöttes ábrázolásban a szegmentumok még nem rendeződnek szótagokba. A szókölcsonzés bemenete azonban nem absztrakt mögöttes ábrázolás. Erről bővebben l. pl. a Calabrese és Wetzels (2009)-ben közölt tanulmányokat.

(2) (b) Max- σ

Minden bemeneti szótagnak megfelel egy kimeneti szótag. (Ne törölj szótagot!)

(c) ID-Stress: Identity-Stress

Bemeneti hangsúlyos szótagnak hangsúlyos szótag felel meg a kimenetben.

A magyarországi magyarban az AlignL és a Max- σ erősebb az ID-Stressnél. Szó eleji hangsúlytalan szótag nem törlődik:

(3) AlignL, Max- σ >> ID-Stress

A második szótagján hangsúlyos *Alaska* [ə'læskə] így lesz a magyarban *Alaszka* ['lɒskɒ]:

(4)

ə'læskə	AlignL	Max- σ	ID-Stress
ɒ'lɒskɒ	*!		
☞ 'lɒskɒ			*
'lɒskɒ		*!	

Az amerikai magyarban csak az AlignL erősebb mindennél, a Max- σ és az ID-Stress egyenrangú:

(5) AlignL >> Max- σ , ID-Stress

Az alábbi három táblázat azt szemlélteti, hogy az amerikai magyarban egyaránt alkalmazható a hangsúlymozgatás és a szótagtörlés. A (6) példa egymással váltakozó győztes jelölteket mutat be, a (7) és a (8) példa pedig a győztes jelölt mellett zárójelben mutat rá nem adatolt, de elvileg lehetséges átvételekre.

(6) Angol *a'partment* > amerikai magyar *'apartment* ~ *'partment*

ə'pɑ:tmənt	AlignL	Max- σ	ID-Stress
ɒ'pɔ:tmənt	*!		
☞ 'ɒpɔ:tmənt			*
☞ 'pɔ:tmənt		*	

(7) Angol *im'mediate* > amerikai magyar *'immediat*

i'mi:diət	AlignL	Max- σ	ID-Stress
im'mediət	*!		
☞ 'immediət			*
(☞) 'mediət		*	

(8) Angol *en'gagement* > amerikai magyar *'gédzment*

in'geɪdʒmənt	AlignL	Max-σ	ID-Stress
ɛŋ'ge:dʒmənt	*!		
(☞) 'ɛŋge:dʒmənt			*
☞ 'ge:dʒmənt		*	

A hangsúlymozgatás és a szótagtörlés közötti választás nem teljesen megjósolható. Mássalhangzóval kezdődő szótag egy sem törlődött a korpuszunkban. Ezt magyarázhatjuk strukturálisan is – a teljes szótag nyitányból és rimből áll, így a magánhangzóval kezdődő szótag „csonka” szótag, tehát könnyebben törlődhet –, tipológiailag is – mássalhangzóval kezdődő szótag minden nyelvben van, magánhangzóval kezdődő viszont nincs minden nyelvben, és így a magánhangzóval kezdődő szótag törlésével a megmaradt szó tipológiailag jelöletlenebb (vagyis jobb) lesz, mint az eredeti. De hivatkozhatunk egyszerűen arra is, hogy a mássalhangzóval kezdődő szótagok jobban észlelhetők a magánhangzóval kezdődőeknél, különösen akkor, ha a magánhangzóval kezdődő szótag magánhangzója centrális (pl. [ə] vagy [ʌ]) vagy centralizált (pl. [ɪ]). Az ilyen szótagok akusztikai tartalma könnyen összetéveszthető az olyan nem szótári hezitációkkal, mint az [ɜ:] vagy az [ʌm]. A centrális vagy centralizált magánhangzóval kezdődő és fakultatívan nazálisra végződő hezitációs formák $\Theta(N)$ képletébe jól belefér az *apartment* elején ejtett [ə] is és az *engagement* elején ejtett [ɪ] is.

A magánhangzóval kezdődő szótagot nem teszi ellenállóbbá, ha mássalhangzóra végződik. Tipológiailag ez sem meglepő, hiszen nyílt szótag minden nyelvben van, zárt szótag viszont nincs minden nyelvben. Az *en'gagement* vagy az *in'terpreter* elejéről ugyanolyan könnyen törlődik a hangsúlytalan szótag, mint az *A'merican* vagy az *a'luminum* elejéről: *en'gagement* → ['ge:dʒmənt], *in'terpreter* → ['trɒpɛndɛr]; *A'merican* → ['merikən], *a'luminum* → ['luminum].

Az alábbi hűségmeggörítást a CV szerkezetű szótagok univerzális jelöletlensége motiválja:

(9) Max-CV

A bemeneti mássalhangzó-magánhangzó szakaszoknak van kimeneti megfelelőjük.

A Max-CV-nek meg kell előznie az ID-Stresszt, hogy érvényesülhessen, a Max-σ-nak viszont egyenrangúnak kell lennie az ID-Stress-szel, hogy magánhangzóval kezdődő szótagok törölthessenek, mássalhangzóval kezdődők viszont ne:

(10) AlignL, Max-CV >> Max-σ, ID-Stress

A *police* [pə'li:s]-ból lehet az amerikai magyarban *polic* ['polits], de *lic*, az nem:

	pə'li:s	AlignL	Max-CV	Max-σ	ID-Stress
	pə'li:s	*!			
☞	'polits				*
	'plits		*!	*	
	'lits		*!	**	

A (12) példa a (6) példát egészíti ki a Max-CV megörítás oszlopával annak szemléltetésére, hogy a magánhangzóval kezdődő szótag törlése csak a Max-σ megörítást sérti, a Max-CV-t nem:

	ə'pɑ:tmənt	AlignL	Max-CV	Max-σ	ID-Stress
	ə'pɑ:tmənt	*!			
☞	'bɑ:tmənt				*
☞	'pɑ:tmənt			*	

Vegyük észre, hogy a Max-CV-nél egyszerűbbnek tűnő, mert csak egy szótagösszetevőre hivatkozó Max-Onset (Max-Nyitány) megszorítás nem választja ki egyértelműen a győztes jelöltet:

(13) Max-CV helyett Max-Onset

pə'li:s	AlignL	Max-Onset	Max-σ	ID-Stress
po'lits	*!			
☞? 'polits				*
☞? 'plits			*	
'lits		*!	**	

Bár az angol gyors beszédben előfordulhat, hogy mássalhangzóval kezdődő hangsúlytalan szótagokból törlődik a magánhangzó (pl. *p'lice* [p^hli:s] or *s'pose* [s^hp^houz]), illetve az amerikai magyar adataink között nem találtunk:

(14)

pə'li:s	AlignL	Max-CV	Max-σ	ID-Stress
po'lits	*!			
☞ 'polits				*
'plits		*!	*	
'lits		*!	**	

5.2. Morfofonológiai elemzés

Köz hely számba megy, hogy amikor először hallunk idegen nyelvű szöveget, azt sem tudjuk, hol ér véget az egyik szó, és hol kezdődik a másik. Ez egyébként még az anyanyelvünk szavaival is előfordulhat. *A zacskó* sok magyar anyanyelvűnek *az acskó*, és ez nem csak alkalmi határeltolódás, mint az *A zanyád!*-ban, hanem állandósult, amint azt az *egy*

acskó is mutatja. Az *a zacskó* → *a zacskó* egyszerű határeltolódás: a bemenet és a kimenet is ugyanannyi részből áll, és ugyanazt is jelenti, csak máshol van a részek között a határ. Ilyen határeltolódások bármely nyelvben történhetnek, és esetenként standarddá is válhatnak, mint pl. az angolban az *a norange* → *an orange* ‘egy narancs’, *a napron* → *an apron* ‘egy kötény’, *a nadder* → *an adder* ‘egy vipera’ (Akmajian 2001: 17). Az, ami a *fellebbez* igével történt, már több ennél. Ebben a szóban eredetileg a *feljebb* középfokú határozószó *fellebb* alakváltozata van benne, ebből képez igét a *z* igeképző. Ez a *fellebb* van a *fellebbviteli bíróság*-ban is. Akiknek a *fellebb* még mindig ‘feljebb’, azok úgy mondják, hogy *Ne fellebbezz!* Vannak azonban, akik azt mondják, hogy *Ne lebbezz fel!* A változás bemenetében még nincs igekötős ige, a kimenetében már van: *fell|ebb|ez* (‘feljebb’ + *z* igeképző) → *fell|lebbez* (*fel* igekötő + *lebbez*, csak a *fel* igekötővel előforduló új ige).²

Az amerikai magyarba bekerült angol kölcsönszavak törölt szókezdő szótagjai népi etimológiával mind újraértelmezhetőek határozatlan névelőként (*appointment* → *a pointment*, *electric* → *a lectric*), prepozícióként (*engagement* → *in gagement*) vagy prefixumként (*excuse me* → *ex-cuseme*). A szókezdő hangsúlytalan szótag így nem törlődik, hanem csak elválik a szótól. Ezt az elemzést támogatják azok az adatok, amelyekben a prefixumként újraelemezhető kezdő szótagok magyar igekötőkre cserélődnek: *engage* → *le-gédzsol*, *involve* → *bele-volvál*.

A morfofonológiai megszorítások közül három megegyezik a szótagalapú elemzés megszorításaival:

(15) (a) Align-Wd-L: Align (PrWd, Left, Foot, Left)

A prozódiai szó bal szélén láb bal széle van.

(c) Max- σ

Minden bemeneti szótagnak megfelel egy kimeneti szótag.

² Az, hogy a *lebbez* tovább bontható-e *lebb*-re és *z* képzőre, bizonytalan, mert a *lebb* sohasem fordul elő a *z* nélkül.

(c) ID-Stress: Identity-Stress

Bemeneti hangsúlyos szótagnak hangsúlyos szótag felel meg a kimenetben.

Új megszorítás a jelentéses egységek követelése és népetimológia tiltása:

(15) (d) Jelent

A kimenetet jelentéses egységek alkotják.

(e) *FE: no folk etymology

A kimeneti jelentéses egységeknek legyen bemeneti megfelelőjük.

E szerint az elemzés szerint a szókezdő hangsúlytalan szótagok nem törlődnek, nem semmisülnek meg, hanem csak elválnak a szótól. Nincs törlés, a Max- σ ugyanolyan erős, mint az Align-Left. Ez a két megszorítás egyenrangúként dominálja az összes többi:

(16) AlignL, Max- σ >> ID-Stress, Jelent, *FE

Az *engagement* → *gédzsmnt* szókölcsonzésben nem törlődik az *en-*, hanem átértelmeződik:

(17)	m'ge:dʒmɛnt	AlignL	Max- σ	ID-Stress	Jelent	*FE
	ɪŋ'ge:dʒmɛnt	*!				
	(☞) 'ɪŋge:dʒmɛnt			*		
	☞ in 'ge:dʒmɛnt					*
	'ge:dʒmɛnt		*!			

A második szótagon hangsúlyos *in'gédzsmnt* és a kezdő szótagját teljesen elvesztő *'gédzsmnt* az első akadálypárnál elbukik. A tovább jutó két jelölt egy-egy alacsonyabb rangú megszorítást sért: az első szótagján hangsúlyos *'ingédzsmnt* az ID-Stresst, az *engagement*-et

in-re és *gédzsmen*-re tagoló *in* 'gédzsmen pedig a népetimológia tiltását. Mivel ezek a megszorítások egyenrangúak, a véletlen dönti el, hogy melyik alak terjed el.

A Jelent megszorítást egyik jelölt sem sérti. A népetimológiás *in* 'gédzsmen-ben az *in* prepozíció, a 'gédzsmen pedig örökli az *engagement* jelentését.

Ugyanez a *police*-szal már nem játszható el. A *police*-t kettéelemző *po* 'lic alakulatban a *po*-hoz nem társítható jelentés, így a 'police nyer:

(18)	pə'li:s	AlignL	Max-σ	ID-Stress	Jelent	*FE
	po'lits	*!				
	☞ 'polits			*		
	po 'lits				*	*
	'lits		*!			

A nyelvet írott alakban tanuló a népetimológia tiltása felerősödik. A magyarországi kölcsönszavakban az egyedüli nyertes a hangsúlyt a szó elejére vivő alak lehet.

6. Összefoglalás

A magyarországi és az amerikai magyarok különböző szókölsönzési stratégiái összefügghetnek azzal, hogy miképp kerülnek kapcsolatba a nyelvvel. A tankönyvekből tanuló magyarországi magyarok nem hallják az angolt annyit, mint az amerikai magyarok, ennek következtében a nyelv hallás útján való elsajátítása nem sokkal nagyobb mértékű, mint az olvasva tanulás. Így ritkábban kell megtippelniük, hogy az az új szó, amit egy korábbi beszélgetésben hallottak mettől meddig is tartott. Az írott szövegben a szókölsők egyértelműen jelzik, hogy a szavak hol kezdődnek, és hol érnek véget.

Az amerikai magyarok reggeltől estig folyamatosan hallják az angolt, és ha nem olyan munkát végeznek, amelynek során írniuk, olvasniuk kell, akkor a nyelvet túlnyomórészt hallás útján sajátítják el. Az írott szöveg diszkrét lexikális egységei nem ellensúlyozzák hatékonyan a beszélt nyelv bizonytalanságait.

Ahol nincs elég auditorikus input, ott a prozódiai alapú megszorítások, mint az ID-Stress egyáltalán nem érvényesülnek. Ahol a vizuális input a kevés, ott viszont a szó integritása sérülhet. Erre találtunk példákat az amerikai magyarok angol eredetű kölcsönszavaiban.

Arra, hogy mi történik a szókezdő hangsúlytalan szótagokkal kétféle optimalitáselméleti elemzést javasoltunk, egy tisztán hangtani alapút, és egy morfofonológiai. A tisztán hangtani elemzés jobban megfelelt a modularitást előnyben részesítő felfogás híveinek, és az is előnye, hogy kevesebb megszorítással is beéri, de az olyan jelenségeket, mint a prefixumként újraelmezhető szókezdetek igekötőre cserélése, nem magyarázza.

Bibliográfia

- Akmajian, Adrian. 2001. *Linguistics: an introduction to language and communication*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Austerlitz, Robert. 1987. Uralic languages. In: Bernard Comrie, ed. *The major languages of Eastern Europe*. London: Croom Helm, 177–184.
- Bartha Csilla. 1993. *Egy amerikai magyar közösség nyelvhasználatának szociolingvisztikai megközelítései*. Budapest: Kandidátusi értekezés.
- Benő, Attila, és Sándor Szilágyi N. 2005. Hungarian in Romania. In: Anna Fenyvesi, szerk. 2005. *Hungarian language contact outside Hungary: Studies in Hungarian as a minority language*. Amsterdam: John Benjamins, 133–162.
- Bodó, Csanád. 2005. Hungarian in Austria. In: Anna Fenyvesi, szerk. 2005. *Hungarian language contact outside Hungary: Studies in Hungarian as a minority language*. Amsterdam: John Benjamins, 241–264.
- Calabrese, Andrea, és Leo Wetzels. 2009. *Loan Phonology*. Amsterdam: Benjamins.
- Cserniczkó, István. 2005. Hungarian in Ukraine. In: Anna Fenyvesi, szerk. 2005. *Hungarian language contact outside Hungary: Studies in Hungarian as a minority language*. Amsterdam: John Benjamins, 89–132.
- Fenyvesi, Anna. 1995. Language contact and language death in an immigrant language: The case of Hungarian. *University of Pittsburgh Working Papers in Linguistics* 3: 1-117.
- Fenyvesi, Anna. 2005. Hungarian in the United States. In: Fenyvesi, Anna, szerk. 2005. *Hungarian language contact outside Hungary: Studies in Hungarian as a minority language*. Amsterdam: John Benjamins, 265–318.
- Fenyvesi, Anna, szerk. 2005. *Hungarian language contact outside Hungary: Studies in Hungarian as a minority language*. Amsterdam: John Benjamins.
- Fenyvesi Anna és Zsigri Gyula. 2007. A percepció szerepe az angol kölcsönszavak hangsúlytalan szókezdő szótagjainak fonológiai adaptációjában az amerikai magyarban. In: Benő Attila, Fazakas Emese és Szilágyi N. Sándor, szerk. *Nyelvek és nyelvváltozatok: Köszöntő kötet Péntek János tiszteletére*. Kolozsvár: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, I. kötet 315–324.

- Göncz, Lajos, és Ottó Vörös. 2005. Hungarian in the former Yugoslavia. In: Anna Fenyvesi, szerk. 2005. *Hungarian language contact outside Hungary: Studies in Hungarian as a minority language*. Amsterdam: John Benjamins, 187–240.
- Kager, René. 1999. *Optimality Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kenstowicz, Michael. 2001. The role of perception in loanword phonology. *Linguistique africaine* 20.
- Kenstowicz, Michael és Atiwong Suchato. Issues in loanword adaptation: a case study from Thai. Kézirat.
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.120.1588&rep=rep1&type=pdf>
- Kontra Miklós. 1990. *Fejezetek a South Bend-i magyar nyelvhasználatból*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete.
- Molnár Csikós László. 1989. A magyar nyelv helyzete Jugoszláviában. *Magyar Nyelvőr* 113: 162–175.
- Peperkamp, Sharon és Emmanuel Dupoux. 2003. Reinterpreting loanword adaptations: the role of perception. *Proceedings of the 15th International Congress of Phonetic Sciences*, 367–370.
- Prince, Alan és Paul Smolensky. 2004. *Optimality Theory: constraint interaction in generative grammar*. Blackwell.
<http://roa.rutgers.edu/files/537-0802/537-0802-PRINCE-0-0.PDF>
- Short, D. 1987. Czech and Slovak. In: Bernard Comrie, szerk. *The world's major languages*. New York: Oxford University Press, 367–390.
- Bernhardt, Barbara H., és Joseph P. Stemberger. 1998. *Handbook of phonological development from the perspective of constraint-based nonlinear phonology*. San Diego: Academic Press.
- Steriade, Donca. 2001. Directional asymmetries in place assimilation: A perceptual account. In: Elizabeth Hume és Keith Johnson szerk. *The role of speech perception in phonology*. San Diego: Academic Press. 219–50.
- Vázsonyi Endre. 1995. *Túl a Kecegárdán: Calumet-vidéki amerikai magyar szótár*. Budapest: Teleki László Alapítvány.